

XALQ RƏSSAMI HÜSEYNQULU ƏLİYEVİN YARADICILIĞINDA ROMANTİZM ÜSLUBU

Xülasə

Azərbaycan təsviri sənətində Hüseynqulu Əliyev özünü görkəmli heykəltəraş, rəssam, qrafika rəssamı, teatr və dekorasiya rəssamı kimi təsdiqlədi. Romantizm üslubu Hüseynqulu Əliyevin "Soyqırım" və "Vətənpərvərlik" adlı bir sıra rəsmlərində özünü göstərir. Romantizm üslubunda sənətçi həyat və hadisələri olduğu kimi deyil, istədiyi və görmək istədiyi şəkildə təsvir edir. Lirik üslubdan fərqli olaraq romantizmin estetik əsası "bədi idealizasiya" prinsipidir. Allegoriya romantizm axınında mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: *romantizm, allegoriya, lirik üslub, Azərbaycan təsviri sənəti, Hüseynqulu Əliyev*

Romantic style in the works of People's Artist Huseynqulu Aliyev

Summary

In Azerbaijan descriptive art, Huseynqulu Aliyev has proven himself as a prominent sculptor, painter, graphic artist, theatre-decoration painter. Romanticism style manifests itself in "Genocide" and "Patriotism" series by Huseynqulu Aliyev. In romanticism style, the artist describes the life and occasions not as they are, but how he wishes to see. Unlike lyrical style, aesthetical ground of romanticism is made up of the principle of "artistic idealization". Allegory has an important role in romanticism trend.

Key words: *romanticism, allegory, lyrical style, Azerbaijan fine arts, Huseynqulu Aliyev*

Giriş

Romantizm üslubu nədir? Bu suala cavab vermədən əvvəl bildirmək istəyirik ki, çox zaman oxucu və dinləyici kütləsi tərəfindən romantizm üslubu səhvən lirik üslubla eyniləşdirildiyinə görə bu mövzunu Azərbaycanın görkəmli xalq rəssamı Hüseynqulu Əliyevin əsərləri əsasında izah etməyə qərar verdik.

Dövrümüzün görkəmli heykəltəraşı olmaqla bərabər, Hüseynqulu Əliyev həm də istedadlı rəngkar, qrafik, teatr-dekorasiya rəssamı kimi də Azərbaycan rəssamlığında özünü təsdiqləmişdir (1). Yaradıcılığında Hüseynqulu Əliyev realizmə, romantizmə, avantqardizmə, sərt üsluba müraciət etmiş, bəzən də primitivizm üslubunda fırçasını sınaşdır .

Xalq rəssamı həm heykəltaraşlıq, həm rəssamlıq əsərlərini çox vaxt realistik üslubda işləsə də, bəzi silsilələrində romantizm istiqaməti daha qabarıq surətdə özünü göstərir.

Romantizm- XVIII əsrin sonu- XIX əsrin əvvəllərində Avropa və Amerika mədəniyyəti və incəsənətdə mövcud olmuş bədii cərəyandır. Şərqdə isə bu cərəyan XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində mövcud olmuş və mənəvi mədəniyyətin bütün sferalarında təzahür etmişdir. Bu istiqamət ədəbiyyat, incəsənət və musiqi tarixində qısa vaxt ərzində mövcud olmasına baxmayaraq böyük bir iz qoymuşdur (3).

Romantizmin əsas xüsusiyyətləri və tabloları əksi

Romantizm sənətdə, memarlıq istisna olmaqla, hər sahədə görünür. Romantizm üslubunda rəssam həyatı və hadisələri olduğu kimi deyil, arzuladığı, görmək istədiyi kimi təsvir edir. Bu poeziyada da belədir: Romantizm üslubunda yazılmış bədii əsərlərdə müəllif oxucuları sanki ideal dünyaya aparır.

Lirik üslub isə nostalji hisslər yaradır. Bu üslubda dünya təsviri sənətində ingilis əsilli olub Fransada yaşamış Alfred Sisley, Azərbaycan təsviri sənətində Xurşidbanu Natəvan, Bəhruz Kəngərli və başqaları işləmişlər. Bu rəssamların əsərlərində lirik üslub daha çox mənzərə təsvirlərində özünü göstərirdi.

Lirik üslubdan fərqli olaraq romantizmin estetik əsasını "bədi ideallaşdırma" prinsipi, müəyyən şəraitdə müstəsna xarakterlərin təsviri təşkil edir. Bu üslubda duyğu və coşqu, həyəcan və azadlıq ehtirasları əhəmiyyət qazanır, xəyal gücünün, fərdiliyin ön plana çəkilməsi, adətən, təbiətlə insanın və ya xeyirlə şərin qarşılaşdırılmasını, mübarizəsini göstərməyə üstünlük verilir.

Romantizm üslubunun ideyasını bu üslubun dünyada ən görkəmli nümayəndələrindən biri olan Teodor Jerikonun "Meduza salı" əsəri ilə əyani şəkildə müqayisə edə bilərik.

Məlumat üçün deyək ki, "Meduza salı" əsərinin yaradılmasına səbəb 1816-cı ilin iyulunda "Meduza" gəmisinin Atlantik okeanında qəzaya uğraması olmuşdur. Qəza nəticəsində 147 nəfər heyət üzvləri eyni adlı sala yerləşdirilmiş, 15 nəfərdən başqa hamı həlak olmuşdur. Sağ qalanlar isə aclıqla mübarizə aparmaq üçün

hətta hannibalizmə də yol vermişdilər. Bu hadisə beynəlxalq qalmaqala səbəb olmuşdur. Qəzanın baş verməsi fransız kapitanının səriştəsizliyi ilə əlaqələndirilmişdir.

Teodor Jeriko "Meduza salı" rəsminə 13 gün ərzində salda sağ qalmağı bacaran 15 nəfərin uzaqdan yaxınlaşan gəmini çağırma anlarını təsvir etmişdir. Həmin sal dərin dəniz dalgaları arasında hərəkət edərək mənəvi cəhətdən sınımış və tamamilə ümitsizliyə qapılmış insanları daşıyır.

Jeriko paralel xətlərdən istifadə etməklə klassik quruluşdan imtina etmiş, diaqonalların köməyi ilə personajlardan ibarət kompozisiya yaratmışdır: rəsmə tamaşa edərkən izləyicinin diqqəti dərhal ölümlərə, oğlunun cəsədini dizi üstündə saxlayan ataya, dirəyin yanında dayanmış dörd fiqura yönəlir. Ayağa qalxıb xilas etmə gəmisinə işarə vermək istəyən insanların həyəcanı, ön planda olanların təmkinliyi ilə dinamik kontrast təşkil edir. Alçaqdan hərəkət edən buludlar sanki bu insanları sal ilə birlikdə udmağa çalışan dalğanı xatırladır. Lakin buludlar topasını şüa yarıf və fonda ümidverici bir nüans- nəticədə onları xilas edə biləcək "Arqus" gəmisi görünür.

Jerikonun bu əsərində ümidverici elementin xilas etmə gəmisi olduğunu görürük. Teodor Jeriko kimi Hüseynqulu Əliyev də romantizm üslubunda işlədiyi tablolarla çox zaman real tarixə əsaslanmışdır.

Romantizm üslubu özünü Hüseynqulu Əliyevin "Soyqırımı" və "Vətənpərvərlik" silsiləsində daha çox büruzə verir.

Hüseynqulu Əliyevin soyqırımına həsr etdiyi silsilə əsərlər onun qəlbində daşdığı vətən yangısını ifadə edir. Bir çox təsviri incəsənət əsərlərində tarixi hadisələrin süjeti əks olunur, Hüseynqulu Əliyevin əsərlərində isə bu qanlı tariximiz tematik kompozisiya şəklində təzahür edir.

"Soyqırımı" silsiləsinə yağlı boya, pastel və s. ilə yaratdığı 20-dən artıq əsər daxildir. Bu əsərlər 1918-ci ildən 1993-cü ilə qədər xalqımıza qarşı davamlı şəkildə baş verən soyqırımların tarixini gələcək nəsillər üçün unudulmaz edən qan yaddaşındadır. Xalqımıza qarşı törədilən bu cinayətlərin əks-sədasını Hüseynqulu Əliyevin yağlı boya ilə işlədiyi "Kompozisiya" adlı əsərində aydın şəkildə müşahidə etmək mümkündür.

"Kompozisiya" tablosunda al qana boyanmış məkan təsvir olunmuşdur. Bu qanın içində onu törədənlərin qara, kobud ayaq izləri, həmçinin tank təkərlərinin izləri nəzərə çarpır. İnsan təbiətin bir hissəsi olduğuna görə rəssam insanla təbiəti həmişə qarşılıqlı vəhdətdə təsvir edir. İnsana edilən zülm, işgəncə təbiətə də təsirsiz ötüşmür. Tabloya diqqət etsək, görürük ki, bu müharibədə ağaclar da öz budaqlarını itirmişdir. Rəng seçimi, cizgilərin işlənmə tərzii əsəri ekspressionizmə yaxınlaşdırsa da, əslində o, romantizm üslubunda işlənmişdir. Belə ki, əsərin eni boyunca uzanan ipdən asılmış paltarların ağ rəngi bu qanlı mühitə bir işıq, aydınlıq gətirir. Nəzərə alsaq ki, bu ağ paltarlar insana məxsusdur, bəşəriyyətin işıqlı gələcəyinə rəssamın böyük inamı olmasını anlamaq heç də çətin olmaz. Ağ rəng vasitəsilə rəssam əsərin məzmununda bir ümid işığı yaratmışdır.

Rəssamın "Məchul əmrlər" tablosu maraqlı və qeyri-adi süjetə malik olması ilə seçilir. Əsərin oluca dərinədən düşünülmüş kompozisiya həlli vardır. Baş tərəfdə yenə mənfi və fəvqəltəbii qüvvə hakimlik edir; o, hakim kürsüsündə oturmuş və müəmmalı qərarlar verərək onları möhürləyir. Hakimin kürsüsünün təsviri də maraqlı həll olunaraq onun əsl üzünü ifşəedici surətdə açıqlayır. Bu kürsü, sanki teatr səhnəsidir, pərdə ilə örtülə və açıla bilər. Bununla rəssam demək istəmişdir ki, həmin hakim istənilən rola girə bilən bir obrazdır. O, istənilən vaxt pərdə arxasında gizlənə və yaxud peyda ola bilər. Oyunbaz hakimin rollarına uyğun maskaları heç də uzaqda olmayıb, düz başının üstündən asılmışdır. Şeytanın qırmızı kürsüsü bu vaxta qədər film, səhnə və rəsmlərdən görməyə alışdığımız cəhənnəmin qapısını xatırladır. Bu personaj Azərbaycanın ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi olan Hüseyn Cavidin İblis obrazına çox bənzəyir.

Məchul əmrlərin icrasına gəlincə isə, şeytan bu işdə tək deyil, onun sıfırla nəticələnən fərmanlarını skelet görkəmində fəvqəltəbii fantastik obraz icra edir. Bu cəllad məxluqun insanların başlarını biçən iti dəryazı əlində həmişə hazırdır. Əsərin yuxarı hissəsində nə qədər tünd rənglə verilmiş zalım personajlar olsa da, kompozisiyanın tən yarı hissəsi açıq rənglə işlənilib, burada hər şeydən xəbərsiz, mışıl-mışıl şirin yuxuda yatmaqda olan körpə təsvir edilmişdir. Körpə qalın xətlərlə sərt çərçivəyə alınmışdır. Öz təmiz, sakit rahat dünyasındadır bu körpə. Xalq rəssamı bu çərçivəni bilərəkdən qalın xətlərlə sərt çəkmişdir ki, yəni, dünyada sülhü, əmin-amanlığı, ədaləti qoruyanlar, onu toxunulmaz saxlayanlar da var. Bu ümidverici detal ilə əsərdə romantizm cərəyanı özünü açıq-aydın şəkildə büruzə verir.

Romantizm cərəyanında olan əsərlər qeyri-adi, bəzən hətta fantastik hadisələrlə doludur ki, burada simvollar və rəssamın arzuları, xəyalları birbaşa özünü göstərir.

Romantizm mədəniyyətdə ideal dünya və fərdlərin cəmiyyətlə mübarizəsinin təsviri ilə xarakterizə edilən bədii bir tendensiyaadır. Təbiət vasitəsilə insan duyğularının nümayişi romantizmin başqa bir xüsusiyyətidir. Romantizm mahiyyəti insanın cəmiyyətə qarşı mübarizəsində, ağıla qarşı hisslərin üstünlüyü özünü göstərir. Yəni, ağıldan, məntiqdən daha çox duyğulara əhəmiyyət verilir.

Romantizm cərəyanında allegoriya mühüm yer tutur. Görkəmli fırça ustası Hüseynqulu Əliyev də öz əsərlərində allegoriyadan çox istifadə etmişdir. Onun allegorik xarakter daşıyan “Vəhşi yaşam” adlı tablosu “Soyqırımı” silsiləsinə daxil olan maraqlı əsərlərdəndir.

Kompozisiyanın mərkəzi fiqurunu təşkil edən balıq əsas personajdır. İnsanların qurduğu tora düşmüş balıq bir tərəfdən çabalayaraq canını qurtarmağa çalışır, digər tərəfdən isə başqa canlılar onu ovlayaraq həyatına son qoyur. Balığın özünə gəldikdə isə, o, heç də aciz deyildir, mübarizə aparmağa az da olsa işinə yarayan silahı- kəskin və iti dişləri var. Əsərin ideyasına görə təbiətdə bütün canlılar bir-birini məhv edir. Rəssam həyatın real üzünü göstərməklə tamaşaçıyı təəssüfləndirir və düşündürür. Buna baxmayaraq o, yenə də günəş işığını ümidverici element kimi təsvir etmişdir. Bununla da romantizmin xüsusiyyətlərinə riayət etmişdir.

“Soyqırımı” adlı növbəti tabloda natürmort verilmişdir. Amma bu natürmort başqalarına bənzəmir. Göz önündə rəssam emalatxanasının bir guşəsi canlanır. Lakin burada natürmort üçün istifadə olunan əşyalar dağıdılmış vəziyyətdədir. Bu əşyaların özləri də təsadüfi seçilməmişdir, onların hamısı milli mədəniyyətimizin atributlarıdır. Bu soyqırımlar nəticəsində klassik musiqimizin nişanəsi olan val, milli musiqimizin əsası olan tar, ilk nailiyyətlərimizdən sayılan keramika sənətimiz, nadir sənətkarlıq nümunələrimizdən hesab edilən məşqəfə və milli nemətimiz olan narın timsalında hər şeyə zərər dəyməsini rəssam maraqlı ifadə tərzilə göstərmişdir. Saxsı küpə, kuzə- bunlar hamısı sınımış vəziyyətdədir. Milli və klassik musiqimiz məhv olmuşdur. Amma bunlara baxmayaraq burada da bir işıq və ümid var; pərdənin stolun kənarına sərilmiş ağ hissəsi və onun üstünə yerləşdirilmiş bütöv, özü də çiçəyi üstündə olan nar və salamat qalmış firçalar. Bu elementlərlə müəllif tamaşaçıya onu çatdırmaq istəmişdir ki, nə olursa-olsun, rəssamın fırçası çəkib yaradacaq və bu işdə ona heç bir qüvvə mane ola bilməz.

Hüseynqulu Əliyevin demək olar ki, bu silsiləyə daxil olan hər bir əsərində parlaq gələcəyə inam hissi duyulur. Kağız üzərində pastel texnikasında işlədiyi “Soyqırımı” adlı növbəti əsərində bir neçə dəfə qol-budaqları kəsilən palıd ağacı Azərbaycanı simvolizə edir. Ağacın kəsilmiş hər budağı üzərində Azərbaycan xronologiyasının qanlı səhifələrinin tarixi yazılmışdır. Bütün bunlara baxmayaraq, ümidverici hal odur ki, ağacın yenə də möhkəm kökü və onun gələcəyini davam etdirəcək gündən-günə şaxələnən budaqları, yaşıl yarpaqları da vardır. Əsərin ideyası ondan ibarətdir ki, nə qədər ki, yaşıllaşan həmin budaqlar var, bu ağac, yəni Azərbaycanımız da yaşayacaq, inkişaf edəcəkdir.

Əsrlər boyu millətimizin başına gətirilən soyqırımların nəticəsi növbəti “Soyqırımı” əsərində- rəssam emalatxanasından görünən bir tabloda belə təzahür edir. Emalatxana pəncərələrində düşmənlərinin yeri və bu gülləbaran zamanı pəncərə qabağındakı gül əkilmiş saxsı qabın yerdə sınımış vəziyyəti soyqırım gecəsinin nəticəsidir. Əsərdə həlli maraqlı tapılmış nüanslar çoxdur: kətan tablonun arxa tərəfi əsərin diqqət mərkəzindədir. Kətanın arxa tərəfində böyük ölçüdə “Soyqırımı” sözü yazılmışdır, yəni bu, soyqırım tablosudur və tablonun pəncərəyə tərəf yönəlmiş üzünə isə real soyqırımla üzləşir. Bu dağıntıya zidd olaraq əvvəlki, eyni adlı əsərində olduğu kimi, rəssamın firçaları və fırça dolu saxsı qab salamat qalmışdır. Yəni düşmənlər çox şeyi məhv edə bilər, amma rəssamın fırçasına təsir göstərə bilməz, onu dayandıra bilməz. Bu fırça sahibləri hər zaman yaradacaq, dövrünün reallıqlarını əks etdirəcəkdir. Soyqırımının izləri rəssamların firçaları vasitəsi ilə tablolarında, musiqiçilərin musiqi əsərlərində, mədəniyyət və incəsənətin bütün sahələrində qalacaq, yad ediləcəkdir. Tablada ümidverici başqa bir məqam da odur ki, rəssamın palitrası ağdır, yəni o, yenə də işıqlı günləri çəkəcək, yenə yaradacaqdır. Bu soyqırımı rəssamın tablolarında və xalqın yaddaşında qalaraq əbədi və silinməz iz buraxacaq, xatırlanacaqdır.

Görkəmli fırça ustasının “soyqırımı”na həsr etdiyi ilk əsərlərindən olan “İşıqlı gələcək” adlı tabloda qara və ağ rənglərin kontrastı ilə kompozisiyanı şaquli olaraq iki hissəyə bölmüşdür. Birinci hissədə qara fonda işlənmiş mücərrəd qırmızı təsvir üzərində tikanlı məftilləri xatırladan kobud qurulmuş hörümçək toru nəzərə çarpır. Bu zülmətə paralel olan hissədə isə, tərəvəzli çiçəklər mərkəzdə təsvir olunan parlaq günəşin nuru ilə xüsusi canlandırılaraq tamaşaçıya şux ovqat bəxş edir. Bu günəşin təsiri ilə təbiətin oyanışı baş verir, gül-çiçəklər inkişaf edərək al-əlvən rəngə boyanır, ağ-sarı fonda aydınlığa qərq olur. Hüseynqulu Əliyevin romantizm üslubuna müraciəti bu əsərdə də özünü göstərir, beləliklə diqqət etsək görərik ki, kompozisiyanın nura qərq olmuş tərəfi tablonun yarısından artıq hissəsini təşkil edir və qaranlığa üstün gələrək xüsusi nikbinlik yaradır, sanki insanları həyatı sevməyə və xoş ümidləri heç vaxt itirməməyə çağırır.

Rəssamın müharibəyə “Yox!” deyərək sülhə səsləyən əsərlərindən biri “Sülh göyərçini” tablosudur. Kompozisiyanın mərkəzində yerləşən ağ göyərçin təsviri çox geniş planda tablonu əhatə edir. Burada rəssam tablonun ümumi ölçüsünə nisbətə göyərçin fiqurunu bilərəkdən böyük verməklə onun ətrafında, yalnız təhtəlsüurla dərk olunan “güc məkanı” yaratmışdır. Ona görədir ki, bu quşun gülləyə üstün gəlməyi bacaran qüvvətli, sərt göyərçin olması əsərə baxan kimi anlaşılar. Bu göyərçin real həyatda gördüyümüz göyərçinlərə bənzəmir. Sülh quşu silahdan açılan gülləni sərt şəkildə ayağının altına sıxıb müharibəyə imkan vermir. Əsərdə ümidverici, nikbin detallar üstünlük təşkil edir. Sülh quşunun başı üzərində, geniş açılmış qanadları

arasında dəqiq cizgiləri və çox aydınlığı ilə qırmızı fondan seçilən günəş təsvir olunmuşdur. Hətta günəşdən də yuxarıda lap açıq mavi zolaq ilə, fırça ustası işıqlı, ləkəsiz, qüsursuz aləmin olmasına işarə etmişdir. Bura, soyuq rənglə işlənmiş sakit aləmin təcəssümüdür.

Hüseynqulu Əliyevin vətənpərvərlik mövzusunda çəkdiyi "Ana Vətən çağırır" adlı tablosu maraqlı işlənmə tərzilə seçilən əsərlərdəndir. Tablonun ön planında müxtəlif yaşlarda kişi fiqurları verilmişdir. Ön plandakı personajların fonunda isə hamıya tanış olan "Ana Vətən çağırır" plakatu əsərin kompozisiyasına daxil edilmişdir. Əsərin ideyasına görə babadan nəvəyə qədər hamı Ana Vətənin çağırışı altında birləşmişdir və bu birləşmə də nəticəsiz deyildir; təsvirin arxa planındakı yüksəklikdə əlindəki Azərbaycan bayrağını şövlə dalğalandıraraq təpənin o tayına keçib gedən üç insan silueti görünür. Yəni, doğma Azərbaycanımızın qələbəsi, işğal olunmuş torpaqlarına qovuşması heç də uzaqda deyildir və artıq görünməkdədir (2).

Nəticə

Beləliklə, romantizm elə bir bədii üslubdur ki, orada təsvir olunan həyat hadisəsinə münasibətdə rəssamın subyektiv mövqeyi üstünlük təşkil edir, rəssam həyatın dəyişdirilib təzələnməsinə onu olduğu kimi təsvir etməkdən daha artıq can atır. Bu da bədii əsərin özünəməxsus coşqunluğuna, yüksək emosionallığına səbəb olur.

Məqalədə təhlil etdiyimiz əsərlərin ümumi ideyasından məlum olur ki, Hüseynqulu Əliyev başqa üslublarla yanaşı özünü romantizmin də görkəmli nümayəndəsi kimi təsdiq etmişdir.

Ədəbiyyat

1. Sadıxova S. "Əlvan rənglər dünyası" (Xalq rəssamı Hüseynqulu Əliyevin yaradıcılığı), "Mədəniyyət" qəzeti, 25 may 2011, №37 (836) səh.12
2. Sadıxova S. "Xalq rəssamı Hüseynqulu Əliyevin sənət dünyası" (albom-monoqrafiya) Naxçıvan - 2019, "Əcəmi" NPB, 176 səh.
3. <https://az.wikipedia.org/wiki/Romantizm>